

UDC: 378.091.32.016:821

ЛЕКЦІЯ ЯК МЕТОДИЧНА КОНСТАНТА У ВИКЛАДАННІ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Лідія Мацевко-Бекерська

Доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри,
Кафедра світової літератури,
Львівський національний університет імені Івана Франка (УКРАЇНА),
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1,
e-mail: lmacevko@ukr.net

РЕФЕРАТ

Мета. Статтю присвячено дослідженню специфіки лекційної форми організації навчального процесу. Метою цієї статті є виявити основні методичні переваги лекції у процесі вивчення світової літератури в Університеті. **Дослідницька методика.** Для дослідження використаний системний підхід із застосуванням культурно-історичного та синергетичного методів. На основі наявного досвіду застосування лекційної форми вивчені найбільш перспективні її можливості в сучасному Університеті. Використані методи дослідження дали змогу проаналізувати окремі проблеми лекційного дискурсу, виокремити найбільш важливі аспекти трансформації лекції у процесі вивчення літератури. **Результати.** У статті розглянуто різні підходи до впровадження лекційної форми у навчальний процес Університету. Увагу зосереджено на основних перевагах лекції. Представлено детальний аналіз взаємозв'язків між методичними можливостями лекції та ключовими проблемами освітнього дискурсу. Досліджено різні форми оновлення лекції для цілісного та системного вивчення літератури. **Наукова новизна.** Попри свою значущість для здійснення результативного освітнього процесу лекційна форма продовжує викликати фахові дискусії. Стаття спрямована на формування розширеного підходу до оновлення змістової частини лекції з літератури та її культурологічного контексту. **Практичне значення.** Дана стаття може бути використана для подальшого вивчення проблеми становлення новітньої методики викладання літератури. Наукові результати дослідження можуть лягти в основу при підготовці предметних лекцій та методичних розробок із запропонованої теми.

Ключові слова: лекція, методика викладання літератури, Університет, гуманна педагогіка.

LECTURE AS A METHODOLOGICAL CONSTANT IN TEACHING WORLD LITERATURE

Lidiia Matsevko-Bekerska

Professor Doctor Habilitatus of Philology, Head of Department,
Department of World Literature,
Ivan Franko National University of Lviv (UKRAINE),
79000, Lviv, 1, Universytetska str.,
e-mail: lmacevko@ukr.net

ABSTRACT

Aim. The article deals with the problem of the specificity of organizing the learning process in the form of the lecture. The aim of the article is to reveal the main methodical advantages of the lecture in the process of studying world literature at the University. **Methods.** In the article there has been applied the system approach by using the cultural and historical method and the synergetic method. On the basis of the experience gained while using the form of the lecture, its most perspective opportunities at the modern University has been studied. The applied methods made it possible to analyze particular problems of the lecture discourse, to isolate the most

important aspects of the lecture transformation in the process of studying world literature. **Results.** There have been discussed different approaches to the introduction of the lecture in the learning process of the University. Attention in the article is focused on the advantages of the lecture. The article gives a detailed analysis of interrelations between methodical opportunities of the lecture and key problems of the educational discourse. There have been investigated different forms of updating the lecture in order to reach the integrated and systematic study of literature. **Scientific novelty.** Despite its importance for implementing the effective educational process, the form of the lecture still provokes professional discussions. The article is aimed at creating the advanced approach to updating the content part of the lecture in literature as well as its cultural context. **The practical significance.** The article may serve for the further investigation of the problem of the development of modern methods of teaching literature. The results of the research can be used for preparing subject lectures and methodical developments on the suggested topic.

Key words: lecture, literature teaching methodology, University, humane education.

Методика викладання літератури як одна із галузей фахових (предметних) методик, як важлива складова психолого-педагогічного дискурсу нової освітньої парадигми, як площина здійснення актуальних прийомів менеджменту освітньої сфери продовжує відважний поступ, здійснює наполегливий пошук та намагається центрувати модель власного оприявлення у досить складному новітньому гуманітарному середовищі. Надбанням вітчизняної методичної думки в царині викладання світової літератури стали ідеї Ю. Султанова, Б. Шалагінова, Д. Затонського, Д. Наливайка, Є. Волощук, О. Ніколенко, О. Куцевол, Л. Мірошніченко, Ф. Штейнбука, О. Ісаєвої та інших науковців, методистів, викладачів. Водночас будучи синергетично упорядкованою, методика перебуває у постійній зміні, трансформації калейдоскопу основних інструментів навчання, адже плінним та постійно змінним є «образ студента» – мотивація до навчання, внутрішні та зовнішні стимули, особистісна проєкція себе та фаху – чимало складових формують відповідну методичну палітру. Своєю чергою, щоразу нових конфігурацій набуває дискусія щодо лекційної форми організації освітнього процесу. При цьому розширюється горизонт аргументів як прихильників, так і критиків лекційного формату вивчення окремих дисциплін.

Позаяк методика окремого предмету, зокрема, у вищому навчальному закладі, виростає із засадничих підходів до розуміння, осмислення та інтерпретації специфіки освітнього мікросередовища, вважаємо за необхідне акцентувати увагу на принципових аспектах культури Університету, а далі – на своєрідності нового формату лекційного вивчення світової літератури.

Серед неодмінних атрибутів новітнього дискурсу Університету (хоча часом здійснюються спроби деформувати його сенс у площину дискурсу новітнього Університету) щоразу активніше увиразнюються тривога, осторога, занепокоєння і подібні емоційно-інтелектуальні доміанти. У просторі стрімких суспільно-економічних трансформацій, у пліні реформаційних намірів, зусиль та впроваджуваних інституційних змін увага щоразу фокусується на найважливішому, ключовому та смислотворчому концепті – хто повинен взяти на себе відповідальність, щоби новітня освіта стала адекватною новітньому суспільно-історичному простору? Наразі триває пошук, розгортаються дискусії, серед яких найбільш важливими видаються саме ідеологічні, ціннісні, ті, що сприяють становленню актуальної філософії освіти, моделюванню її базових

принципів, визначенню її пріоритетів та основних векторів. І саме тепер ще більше тривожними стали міркування про сенс освіти, зокрема, університетської, про її мету та завдання, про її базові, визначальні принципи. У карколомності здійснення освітніх реформ не вдалося остаточно зреалізувати не так давно запропоновану модель дитиноцентричної загальноосвітньої школи, водночас залунали ідеї про «студентоцентричні моделі» освіти (що, вочевидь, стане предметом для фахового обговорення). Тому цілком виправдано значного резонансу набув виступ ректора Харківського національного університету імені Каразіна Віля Бакірова, виголошений на Міжнародній конференції «Кадровий потенціал сучасних освітніх систем: стан і перспективи» (Народна українська академія, м. Харків, 18 лютого 2016 р.). Авторитетний учений та ректор одного з провідних університетів України вважає, що поза увагою більшості залишається те, що «має місце дуже серйозна трансформація функцій, статусу, позиції, ментальності, відповідальності і завдань викладача, котрий працює у виші. Ми багато говоримо про те, як змінюються виші, технології, але дуже мало звертаємо уваги на те, як змінюється, точніше, не змінюється викладач, котрий повинен змінитися» [6]. Об'єктивно зумовлена особистісно-фахова трансформація викладача безпосередньо пов'язана із синхронною трансформацією студента. Ще 2001 року з публікації Л. Носаревої (тижневик «Дзеркало тижня», випуск 13) – «Карма поколінь» – почалося поширення здобутків та результатів системної роботи над вивченням важливих проблем становлення новітньої особистісної психології, що проектується на освітню площину, адже вимагає оновлення методів, форм, прийомів вивчення окремих предметів. Докладний аналіз провідних освітніх тенденцій 2012 року представив Тарас Фініков, коли у провідних університетах України презентував аналітичний звіт Міжнародного благодійного Фонду «Міжнародний Фонд досліджень освітньої політики». Звіт мав назву: «Входження національної системи вищої освіти в європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторингове дослідження». Структурно цей звіт охопив усі складові життєдіяльності сучасної української вищої освіти, визначив найбільш важливі проблеми, пов'язані з трансформаційними процесами гуманітарного дискурсу загалом.

Отож, тривалий час досвід організації навчального процесу не лише збагачувався новими ідеями, більше чи менше вдалими методичними експериментами, але й створював значний простір для свого аналітичного осмислення. Так, поступово дискусія щодо ефективності лекційної форми вивчення літератури виходить на рівень філософсько-онтологічних узагальнень і потребує оновлення форми при максимальному дотриманні змісту – метафорично: слід гармонізувати канон лекції з викликами сучасності. Риторичний характер цієї дискусії зумовлений її постійною актуальністю, постійною важливістю, постійним осмисленням та рефлексією. Її центром, на нашу думку, є проблема – ідеї Університету – як системи в системі, як максимально автономного соціокультурного феномену, як визначального чинника моделювання світовідчуття – світопереживання – світогляду.

У просторі новочасного гуманітарно спрямованого освітнього процесу досить актуальною є необхідність стати в оборону тих засадничих принципів, що визначають дискурс Університету упродовж століть. Так, на переконання Марії Зубрицької, «криза ідентичності Університету в сучасних умовах очевидна – світ блискавично змінюється, а Університет щоразу менше впливає на ці зміни <...> ідея корисності знань поступово перетворюється в ідею корисливості, що вже суперечить самій сутності Університету» [2, с. 10]. Далі М. Зубрицька стверджує, що «соціальним завданням Університету <...> є розвиток у студентів критичного творчого мислення, особистої ініціативності, здатності й стремління до самоосвіти, тобто таких навичок та вмінь, які допоможуть їм гідно виконувати свою соціальну роль і знаходити способи реалізації в цьому мінливому світі» [2, с. 12] і сама ж висловлює занепокоєння та сумнів у реальності виконання такого соціального завдання, адже «неважко уявити, яким є сьогодні академічний ідеал, якщо він не гарантує особливих благ, не забезпечує високого статусу в суспільстві і до того ж є низькооплачуваним?» [2, с. 13]. Вивчення світової літератури відбувається у такому контексті особливо складно, адже фундаментальні етико-естетичні концепти, викристалізовані у координатах художнього часопростору, мають увійти у свідомість сучасного студента, де превалює одномоментний інтерес та практична потреба у знаннях. Саме з цієї точки зору особливого статусу набуває викладач, котрий повинен мати чітку візію статусу, викликів, загроз та перспектив сучасного Університету. Як слушно твердить і далі запрошує до розуміння Віль Бакіров на завершення промови, «хтось же повинен пояснити студентові, що він загалом живе не лише для того, щоби пити, їсти, вбиратися, розважатися. Що необхідно відповідати загальнолюдським фундаментальним цінностям, на котрі люди орієнтувались тисячоліттями. Якщо університети відмовляться від цієї місії, то її не зможе взяти на себе жоден інший соціальний інститут» [6].

Вочевидь, сучасна методика викладання світової літератури цілком може центруватися від ідеї Карла Ясперса: «Мірила правильності для лекцій не існує. Якщо вони добрі, їм завжди притаманна форма, що не піддається наслідуванню» [5, с. 121]. Такий підхід пояснений у диференційному підході двох суміжних, однак відмінних освітніх систем: «Слід розрізняти школу та Університет. Школи покликані виховати і навчити всіх доручених їм вихованців. Університет не має такого обов'язку. Сенсом університетської освіти є те, що її обирають люди, які володіють незвичайною духовною силою й відповідним інструментарієм. Але фактично до Університету приходять пересічна маса людей, які можуть здобути потрібні їм знання, відвідуючи вищу школу. Отже, духовний відбір переноситься в Університет» [5, с. 124]. Зміст і форма сучасної лекції мають враховувати необхідність здійснення задекларованого «духовного відбору». Якщо попередні методичні дискусії «за»/«проти» відносно лекційної форми починалися від наявності значного і стрімко збагачуваного в обсязі наукового матеріалу, який слід опанувати студентові («за») із пасивністю прослуховування без конкретного результату («проти»), то сьогодні питання вже зосереджується не так у кількості нового знання і якості його засвоєння, а в

практичній значущості цього процесу. Зауваживши, що «всі, хто здобуває вищу освіту, – це не всі ті, хто міг би й мусив її одержати; це лише діти заможних батьків. Університет – це ніби привілей, який досить важко здобути і важко втримати» [4, с. 73], Х.Ортега-і-Гасет переконливо охарактеризував ментальний портрет студента: «Університет як заклад має бути проекцією студента з його двома істотними вимірами: перший – це обмеженість його спроможності набувати нові знання; другий – це самі знання, що потрібні йому для життя» [4, с. 86].

Тому видається, що саме лекція здатна створити, поглибити / розширити / деталізувати той комунікативно-інтелектуальний простір, котрий зможе зберегти і збагатити ідею Університету як мікрокультури, що творить Культуру. Передусім, для вивчення літератури принципово важливим є дотримання канонічності у формативанні предметного контексту. Зважаючи на те, що продовжують бути актуальними «три складові університетської освіти: 1) передання культури; 2) навчання професій; 3) наукові дослідження і плекання нових науковців» [4, с. 73], лекційна форма у процесі вивчення літератури максимально синтезує всі складові. «Передання культури» відбувається через долучення студентів до моральних, духовних, етичних, естетичних здобутків людства, що втілені у художньому тексті. «Навчання професій» відбувається в активному діалозі зі студентами, в обміні досвідом та враженнями, одночасному взаємному навчанні викладача та студента, адже методика твориться щоденно, як і зазнає постійної трансформації. Третя, ключова з точки зору сутності Університету, складова – «наукові дослідження і плекання нових науковців» – послідовно реалізується саме через безпосередній контакт в аудиторії, де синтезуються інтра- та екстравертні психологічні сутності в опануванні знанням про літературу, знанням літератури. Критичне мислення студента-філолога обертається довкола об'єктивно наявного текстового матеріалу та персоналізованого його викладу. Поєднання літературознавчого підходу із майстерністю викладу ключових наукових ідей, нових підходів до розуміння та сприймання тексту додають новітній лекції цілком нової якості. Безмір інформації, котра може бути отримана в позаособистісний спосіб, потребує активної рефлексії та практичної апробації. Під час лекції відбувається артикуляція проблем, ідей, питань, котрі, на думку викладача, формують концептуальний горизонт предмету вивчення. Інтонаційний малюнок реалізації тексту лекції чи не найпереконливіше творить харизму особистості, закорінюючи провідну ідею Університету – творення нового знання, що дозволяє утвердити домінанту зверхності науки, знань, істини. В умовах нового(-их) виклику(-ів) Університетові належить самозберегтися, утримати власну ідентичність. Як свого часу відбулася трансформація елітності в елітарність як базових принципів формативання вищої освіти, так тепер стає актуальною потреба повертатися назворот – від елітарності до елітності. Професійна самореалізація особистості (викладача літератури), котра провела важливих п'ять чи шість років в атмосфері напруженого критичного думання (про літературу) й творення нового знання, сама собою передбачає осмислене та результативне продовження набутого знання у відтворенні образу викладача (як сутності). Значущість і важливість лекцій в контексті Ідеї Університету

полягає у формуванні характеру особи, яка свідомо обирає істину як мету, науку як засіб досягнення мети, а професійно орієнтується на ту сферу, що дасть їй можливість якнайкраще втілити опанований та засвоєний дух шукання та поступу.

Одним із методичних векторів трансформації лекції як провідної форми організації навчального процесу в Університеті, зокрема, вважаємо створену модель гуманної педагогіки, автором, натхненником та активним репрезентантом якої є Шалва Олександрович Амонашвілі. Школяр, виплеканий в атмосфері добра, співпраці, спільного та суспільного блага, неодмінно стане студентом, потенційно здатним увійти в коло елітного навчального закладу, яким повинен залишатися Університет. Активні дослідження специфіки психологічної організації новочасного учня / студента, конкретизуються у схематичні моделі з умовними назвами – покоління 80-их, 90-их, 2000-их; покоління X – Y – Z. Водночас, перебуваючи синхронно у реальному та фікційному часопросторах, викладач літератури розуміє, що його студенти є ровесниками Софії Амундсен (дівчинки-підлітка, героїні роману Юстейна Гордера «Світ Софії»), яка, в загадковий спосіб отримавши два листи, у кожному з котрих було написано лише одне речення («Хто ти є?» у першому та «Звідки взявся світ?» у другому), розпочала найбільш захопливу мандрівку свого життя – вона стала на початок шляху пізнання (істини, сенсу буття, історії філософії...); Сесілії Скутбю (повість Юстейна Гордера «У дзеркалі, у загадці»), семилітньої невиліковно хворої дівчинки, котра завершила в часі Різдва свою земну мандрівку і стала на початок нескінченного шляху пізнання істини; дев'ятирічного Оскара Шелла (головного героя роману Джонатана Фоера «Страшенно гучно та неймовірно близько»), який присвятив рік свого життя, аби у власній свідомості подовжити на один рік життя свого батька, котрий зник під час подій 11 вересня, перебуваючи в одній із веж-близнючок; тринадцятирічного шестикласника Грегуара Дюбоска (повість Анни Гавальди «35 кіло надії»), який був щасливим до трьох років, із натхненням у душі ствердив: «Я ненавиджу школу. Ненавиджу її понад усе на світі. Ні, навіть ще сильніше. Вона зіпсувала мені все життя».

Сьогодні проблема форматування освітньої парадигми стала цілком зрозумілою, набула особливої гостроти, торкнулася усіх громадян (позаяк саме освіта є тим універсальним спільним знаменником, що може об'єднати спільноту). На рівні загальноосвітньої школи особлива місія покладається на вчителя, на рівні Університету – на викладача. Цілком суголосно звучить міркування Марека Квека: «загалом з'ясувалося, що культура дуже боляче переживає виснаження модерності: вона знову змушена по-новому сформулювати завдання для своїх соціальних інститутів та сценарій для своїх культурних героїв. Успіх культури у цій непростій справі відновить життєздатність відповідних інститутів та культурних героїв; у разі невдачі відбудеться їхня культурна стерилізація. Адже у чимраз постмодернішому культурному середовищі традиційна постать інтелектуала видається непереконливою. Модерний Університет як заклад теж наче опинився перед подібним вибором: або він винайде нову регулятивну ідею, або йому доведеться прийняти правила гри бюрократичних, споживацько-зорієнтованих корпорацій, або ж він вкотре

спробує винайти для себе нову роль у модерній культурі – зараз про неї ще мало що відомо» [3, с. 287].

Так чи інакше, але одна із центральних, ключових, фундаментальних засад ідеї Університету залишається незмінною – це визначальна та спрямовуюча роль особистості, що завдяки лекційній формі може бути виконана найбільш гармонійно, результативно та переконливо. Попри технологічну експансію, попри комерціалізацію та пошуки ситуативних вигод саме людина центрує смисли. Скажімо, загальновідоме твердження Василя Сухомлинський: «До свого найкращого уроку я готувався все життя» метафорично може розростатися новими методичними ідеями, контурами. Лекція Юстейна Гордера, видатного сучасного данського філософа, університетського викладача, письменника прочитана в Актовій залі Львівського університету (під час Форуму видавців, вересень 2009 року); двогодинна лекція видатного педагога-гуманіста Шалви Олександровича Амонашвілі, засновника і теоретика «Педагогіки співпраці» (перший програмний документ проголошений групою вчителів-новаторів, Переделкіно, 1986 рік; м. Бушеті, Грузія, 17.07.2011 року – підписано «Маніфест гуманної педагогіки»), виголошена у Дзеркальній залі Львівського Університету (березень 2014 року); лекція Роалда Гоффмана, Нобелівського лауреата з хімії професора Корнельського університету, Doctor Honoris Causa Львівського національного університету імені Івана Франка «Протохімія як місток», виголошена в Актовій залі Львівського Університету (вересень 2015 року) – це взірць тих новітніх лекцій, що творять не лише методіку викладання певного фаху. Це різноформатне поєднання слова та візуального ряду, що загалом формують процес та проєктують пізнавальний результат.

Таким чином, методика лекції в дискурсі ідеї Університету переживає новий виток на висхідній спіралі свого існування. Невипадково В. фон Гумбольдт переконливо стверджував: «Позаяк сам інтелектуальний чин людства врожайтє лише не ґрунті співпраці, для всіх стає очевидною загальна, первісна сила, проміння якої несуть вибрані. Щоправда не тому, що один привносить те, чого бракує іншому, а тому, що успіх одного додає іншому завзяття» [1, с. 25]. У процесі викладання світової літератури домінує потреба продовжити успіх – пізнання художнього світу, розуміння глибин закладених у ньому смислів, інтерпретації та самоосмислення себе та світу. Цей процес можливий лише у формі спілкування, обміну знаннями, враженнями, емоціями, висновками, оцінками, сумнівами. Отож, до значного числа аргументів на користь лекції як провідної форми здійснення університетського інтелектуального дискурсу в ділянці літератури можемо додати важливий та константний за суттю – лекція забезпечує поширення духовного та естетичного досвіду, продовження культурної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. Про внутрішню та зовнішню організацію вищих наукових закладів у Берліні / Вільгельм фон Гумбольдт // Ідея Університету : Антологія / упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 23–332.

2. Зубрицька М. О. Філософський дискурс ідеї Університету : в складних лабіринтах пошуку ідентичності / Марія Зубрицька // Ідея Університету : Антологія / упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 7–22.
3. Квек М. Національна держава, глобалізація та Університет як модерний заклад / Марек Квек // Ідея Університету : Антологія / упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 267–291.
4. Ортега-і-Гасет Х. Місія Університету / Хосе Ортега-і-Гасет // Ідея Університету : Антологія / упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 65–107.
5. Ясперс К. Ідея Університету / Карл Ясперс Ідея Університету : Антологія / упоряд. : М. Зубрицька, Н. Бабалик, З. Рибчинська ; відп. ред. М. Зубрицька. – Львів : Літопис, 2002. – С. 109–165.
6. Бакиров – об академическом капитализме и пролетариях умственного труда // «STATUS QUO», Харьков, 2016-02-23, 13:36. – Режим доступу : <http://www.sq.com.ua/rus/news/obschestvo/23.02.2016/bakirov/>

REFERENCES

1. Humboldt, A. (2002), “About the Internal and External Organization of the Institutes of Higher Education in Berlin” [Pro Vnutrishniu ta Zovnishniu Orhanizatsiyu Naukovykh Zakladiv u Berlini], *The Idea of a University: Anthology*, in Zubrytska, M. (Ed.), Litopys, Lviv, pp. 23-32. (in Ukrainian).
2. Zubrytska, M. (2002), “Philosophical Discourse of the Idea of a University: in the Complex Labyrinth of Searching for Identity” [Filosofskyi Dyskurs Ideyi Universytetu: v Skladnyh Labiryntakh Poshuku Identychnosti], *The Idea of a University: Anthology*, in Zubrytska, M. (Ed.), Litopys, Lviv, pp. 7-22. (in Ukrainian).
3. Kwiekm, M. (2002) “The Nation State, Globalization and the Modern Institution of the University” [Natsionalna Derzhava, Hlobalizatsiya ta Universytet yak Modernyi Zaklad], *The Idea of a University: Anthology*, in Zubrytska, M. (Ed.), Litopys, Lviv, pp. 267- 291. (in Ukrainian).
4. Ortega y Gasset, J. (2002), “Mission of the University” [Misiya Universytetu], *The Idea of a University: Anthology*, in Zubrytska, M. (Ed.), Litopys, Lviv, pp. 65-107. (in Ukrainian).
5. Jaspers, K.T. (2002), “The Idea of a University” [Ideya Universytetu], *The Idea of a University: Anthology*, in Zubrytska, M. (Ed.), Litopys, Lviv, pp. 109-165. (in Ukrainian).
6. Bakirov, V. (2016), “Bakirov - on academic capitalism and the proletarians of brainwork” [“Bakirov - ob akademicheskomo kapitalizme i proletarijah umstvennogo truda”], “*STATUS QUO*”, Харьков, 23 February, 13:36, available at: <http://www.sq.com.ua/rus/news/obschestvo/23.02.2016/bakirov/> (in Russian).

